Gabriela RADU
(Universitatea de Vest din Timişoara)

Cartea ca oglindă – *Liber Manualis*

Abstract: (The Book as a Mirror – *Liber Manualis*) *Liber Manualis* is a valuable document not only as a source of historical knowledge about Carolingian time, but also as an evidence of educational standards achieved by a woman living in Middle Ages society. As a genre, Liber Manualis belongs to the category of didactic works. It is the purpose of this article to reveal what makes this writing to leave the template of advice works – the feminine and maternal voice that manage to make itself "heard" beyond the pattern. Although the author follows two traditional genres, the handbook and the mirror, yet the formal frame is repeatedly eluded. The text of the *Manualis* is the only way through Duoda can utter her longing for her son. It is simultaneously, the only maternal image which she is able to offer to her son.

Keywords: handbook, mirror, imagery, canon, subiectivity

Rezumat: *Liber Manualis* este identificat de către însăşi autoarea lui, Dhuoda, cu o oglindă (*speculum*), în fapt, un îndreptar de conduită din timpul perioadei carolingiene. Deşi modelul literar al manualului este unul tradiţional, al cărţilor de sfaturi, lucrarea nu este tributară convenţiei. *Liber Manualis* reflectă chipul unei femei, al unei mame şi, totodată, al unei femei educate din Evul Mediu. În lucrarea de faţă, ne propunem să conturăm un „profil" al Dhuodei, – adevăratul model pentru fiul ei, – aşa cum se distinge acesta ca urmare a relaţiei strânse pe care Dhuoda o stabileşte între ea ca mamă - autoare a cărţii, cu propriul fiu – destinatar al acestei cărţi.

Cuvinte-cheie: manual, speculum, imagine, canon, subiectivitate

Liber Manualis[1] este identificat de către însăşi autoarea lui, Duoda, cu o oglindă (*speculum*), un îndreptar de conduită destinat fiului cel mare, Wilhelm: „ quod futurum est, habes hic memoriale libbellum moralis, et quasi in picturam specula, me mente et corpore legendo et Deum deprecando intureri possis." (*Liber Manualis*, 68-69).[2] Deşi modelul literar al alcătuirii manualului este unul tradiţional, al cărţilor de sfaturi, lucrarea nu este una convenţională. Scrisă începând cu anul 841, la un an după moartea lui Ludovic cel Cucernic şi izbucnirea războiului civil între fiii împăratului, cartea reflectă (deliberat sau nu) „chipul" unei femei. Individualitatea şi autoritatea Dhuodei, – adevăratul model pentru fiul ei şi relaţia strânsă pe care Duoda o stabileşte între ea ca mamă (*tamen genitrix tua),* – autoare a cărţii, cu propriul fiu – destinatar şi cititor al acestui manual, răzbate din carte aşa cum ea însăşi o defineşte: „Dhuoda quanquam in fragili sensu, inter dignas vivens indigne, *tamen genitrix tua*, fili Wilhelme, ad te nunc meus sermo dirigitur manualis."[3] (*Liber Manualis*, 46).

1. Termenul latinesc are ca echivalent cuvântul grecesc Ἐγχειρίδιον pe care Sf. Augustin l-a ales pentru una dintre operele sale.
2. „Pentru viitor, ai aici ca o aducere aminte, o cărticică de sfaturi şi, citind-o cu mintea şi cu trupul şi rugându-te Domnului, poţi să mă priveşti în oglindă, ca pe o imagine."
3. „Eu, Duoda, deşi de sex slab, nevrednică trăind printre femei vrednice, *sunt totuşi mama ta*, - fiul meu, Wilhelm, - şi către tine se îndreaptă acum cuvintele [acestui] manual" (trad. din lat.).

BDD-A28937 © 2018 „Jozsef Attila" Tudomanyi Egyetem Kiado Szeged; Editura Universităţii de Vest din Timişoara
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:58:32 UTC)

Autoarea este singura femeie din perioada carolingiană[4] a cărei scriere s-a păstrat; soţie a ducelui de Septimania, Bernard, a dat naştere celor doi fii – Wilhelm (n. 826) şi Bernard (841). Despărţită pentru o lungă perioadă de timp de soţul său ale cărui îndatoriri îl obligau să se afle în preajma lui Ludovic cel Cucernic, la Aachen, Duoda a trăit în singurătate, la Uzes, în sudul Franţei. După moartea lui Ludovic însă, Bernard a fost nevoit să accepte autoritatea lui Carol cel Pleşuv, unul dintre fiii lui Ludovic, şi să-şi dea propriul fiu, Wilhelm, drept garanţie a supunerii sale.

Duoda începe alcătuirea manualului imediat după trimiterea fiului ei ca ostatic la curtea lui Carol cel Pleşuv, adică în anul 841, când acesta avea patrusprezece ani. În acelaşi an, chiar înainte de a fi botezat, şi fiul cel mic este luat de lângă mama sa şi trimis în Aquitania. În această perioadă tristă şi zbuciumată, Duoda scrie manualul pe care îl trimite lui Wilhelm în anul 843. Nu se ştie dacă manualul a ajuns la el şi dacă a fost citit. Se cunoaşte însă că Wilhelm a fost ucis în jurul anului 850, la doar şase ani după condamnarea şi executarea tatălui său.

Ca gen, *Liber Manualis* se înscrie în seria scrierilor didactice, gen literar mult practicat în Evul Mediu. Ceea ce face ca această lucrare să se deosebească de tiparul scrierilor de învăţături este *vocea* feminină care-o străbate. Modelul literar pe care autoarea îl urmează este unul tradiţional, al cărţilor de sfaturi, în cuprinsul cărora abundă învăţămintele şi citatele din Scriptură. Dhuoda transcende tiparul, rezultatul fiind un gen mixt de autobiografie epistolară, meditaţie religioasă şi genealogie.

Traducerea textului latin în limba română a fost realizată după *Dhuoda, Handbook for her Warrior Son*, editată şi tradusă de Marcelle Thiébaux, Cambridge University Press, 1998.

Aşa cum am menţionat deja, *Liber Manualis* aparţine literaturii medievale de tip *Speculum*. Cu privire la acest aspect, Karen Cherewatuk precizează: „Authors of the *speculum* generally envision for their works a dual purpose: that the mirror presents an ideal image of the good Christian ruler, and that by contemplating that image, the reader would gain a sense of the health (or sickness) of his soul."[5] Dar, pe lângă declararea făţişă a aderării la acest tip de lucrare, încă de la începutul cărţii sale, Duoda se prezintă ca scriitoare şi îndrumătoare: „Volo enim ut simili modo in tribus lineis secundum auctoritatis seriem utilissimum habeat nomen: id ist Norma, Forma et Manualis. Quod utrumque hae partes locutionis in nos specietenus continentur cuncta: Norma ex me, Forma in te, Manualis tam ex me quam in te, ex me collectus, in te receptus."[6] (*Liber Manualis*, 40).

4. Perioada dintre anul 800 până la anul 962, în timpul existenţei dinastiei carolingiene şi a Imperiului franc (integral sau divizat în trei părţi) până la instituirea Sfântului Imperiu Roman, odată cu încoronarea lui Otto I ca împărat romano-german în anul 962.

5. Karen Cherewatuk, *Speculum Matris: Duoda's Manual* in Florilegium 10 (1988–91), 49–63. (Autorii de *Speculum* au, în general, o dublă intenţie pentru operele lor: ca oglinda să prezinte o imagine ideală a unui bun cârmuitor creştin şi ca, prin contemplarea acestei imagini, cititorul să dobândească o stare de sănătate (sau boală) a sufletului).

6. „Această cărticică dinaintea ta a fost întocmită urmărind trei aspecte: citeşte-o în întregime şi, la sfârşit, vei fi în stare să o înţelegi mai bine. Vreau ca cele trei aspecte să aibă în mod egal cel mai potrivit nume, în acord cu conţinutul învăţăturii [mele], adică: regula, forma şi manualul. Aceste părţi ale discursului le reflectă pe de-a-ntregul în noi pe fiecare dintre celelalte: Regula [este] de la mine, Forma [este] în/pentru tine, Manualul [este] de la mine tot atât de mult cât [este] pentru tine, compus de mine, primit de tine" (trad. din lat.).

BDD-A28937 © 2018 „Jozsef Attila" Tudomanyi Egyetem Kiado Szeged; Editura Universităţii de Vest din Timişoara
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:58:32 UTC)

Cercetătorii[7] care s-au oprit asupra manualului au identificat o diversitate de ipostaze ale Duodei: mamă, scriitoare, creştină, femeie, soţie. Dezvăluind trăiri interioare şi tulburătoare nelinişti sufleteşti, ipostazele amintite devin *feţe ale oglinzii* şi, în cele din urmă, cartea ajunge o oglindă a Sinelui. Deşi, cu reţinere, Duoda lasă totuşi să se întrevadă o lume subiectivă, uneori dramatică prin exprimarea zbuciumului interior provocat de despărţirea de cei dragi şi de claustrare. Dincolo de intenţia formatoare declarată, manualul poartă amprenta de netăgăduit a subiectivităţii, încălcând astfel *canonul* cărţilor de sfaturi.

Uxor. Pentru a configura imaginea Duodei ca soţie, plecăm de la observaţiile istoricului Geoges Duby privitoare la ideologia maritală în Evul Mediu: „Ideologie cu mai multe feţe, desigur. Ea consideră necesară, providenţială, supunerea naturală a femeii faţă de bărbat. Femeia trebuie să fie condusă. Această certitudine îşi găseşte sprijin în textele Scripturii şi propune imaginea exemplară a relaţiei bărbat-femeie. Această relaţie trebuie să fie ierarhică, ocupându-şi locul în ordinea ierarhică universală: bărbatul trebuie să ţină în frâu femeile care îi sunt încredinţate, dar şi să le îndrăgească, iar femeile îi datorează respect bărbatului care are putere asupra lor. Un astfel de schimb de *dilectio* şi de *reverenda* instituie ordinea în interiorul grupului domestic şi în primul rând în ceea ce formează nucleul acestui grup, cuplul conjugal. Dar, despre relaţia dintre soţ şi soţie, moraliştii Bisericii consideră cu dragă inimă că acest alt sentiment, diferit de *dilectio*, pe care ei îl numesc în latină *amor*, trebuie să fie eliminat, pentru că iubirea senzuală, dorinţa, pornirea trupului constituie o tulburare, o dezordine ; în mod normal, el trebuie scos în afara cadrului matrimonial, în spaţiul jocului, al gratuităţii şi acesta este locul pe care i-1 acordă." (Georges Duby, 131-132).

Puţinele detalii despre începutul vieţii maritale a Duodei confirmă punctul de vedere al istoricului Duby; Duoda se referă la soţul ei numindu-l *dominus*, *genitor tuus, pater*. Iată câteva exemple: „Anno feliciter. Christo propitio, XI. Domno nostro Ludovico condam fulgente in imperio. Concurrente V. III Kalendarum iulii diem, in Aquisgrani palatio, ad meum dominum tuumque genitorem Bernardum legalis in coniugio accessi uxor."[8] (*Liber Manualis*, 48), „Erigat ad summum genitorem prolis"[9] (*Liber Manualis*, 46) sau „dominus et pater Bernardus" (*Liber Manualis,* 204).

Că Duoda, în circumstanţele separării de proprii copii, s-a supus poruncii *stăpânului* ei, o probează chiar cuvintele ei: „Sed cum diu, ob absentiam praesentiae vestrae, sub iussione senioris mei, in praedicta […] residerem urbe…"[10] (*Liber Manualis*, 50). Din întreg cuprinsul manualului reiese că Duoda este o soţie *exemplară*, supusă voinţei soţului care avea drept de decizie totală în privinţa membrilor familiei sale.

În raport cu copiii săi, femeia nu are dreptul să ia decizii, ci doar să dea unele sfaturi, în timpul vieţii soţului său. Acesta poate să o consulte sau nu cu privire la viitorul copiilor, la căsătoria acestora, dar nu este obligat să ţină seama de părerea

7. Vezi Marcelle Thiebaux Dhuoda, *Handbook for her Warrior Son*, edited and translated by Marcelle Thiébaux, Cambridge University Press, 1998.

8. „În al XI-lea an de domnie al domnului nostru, Ludovic, care domnea atunci în strălucire din voinţa lui Hristos , - în 29 iunie 824, în palatul din Aachen - am fost dată ca soţie în căsătorie legitimă *stăpânului meu şi tatălui tău*, Bernard."

9. „El să-l înalţe pe culmi pe tatăl acestor vlăstare…"

10. „Dar întrucât de mult timp [am fost] lipsită de prezenţa voastră, datorită poruncii *stăpânului meu* ca eu să locuiesc în acest (prestabilit) oraş, deşi bucuroasă pentru succesul campaniei lui…"

BDD-A28937 © 2018 „Jozsef Attila" Tudomanyi Egyetem Kiado Szeged; Editura Universităţii de Vest din Timişoara
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:58:32 UTC)

ei. Astfel că, „amănuntul" că nu de la soţul ei află (*audivi*) soarta fiului ei trimis ca ostatic, ci altminteri, poate să nu surprindă prea mult: „Audivi enim quod genitor tuus Bernardus in manus domni te commendavit Karoli regis"[11] (*Liber Manualis*, 50).

Autoritatea părintelui asupra grupului familial apare ca fiind sacră şi incontestabilă iar Duoda are grijă ca fiii ei să înţeleagă şi să respecte, fără abatere, acest lucru: „Tu ergo, mi filii Wilhelme, audi me admonentem te, absculta et observa praecepta patris tui."[12] (*Liber Manualis*, 86) sau „Pro genitori tuo ortor et admonea ut pro eo frequens et assidue orator sis"[13] (*Liber Manualis*, 198).

Sentimentele datorate de către fii părintelui sunt teama, dragostea şi credinţa – ele nu izvorăsc firesc, ci trebuie învăţate: „Qualiter domno et genitori tuo Bernardo, tam praesens quam absens, timere, amare atque fidelis in omnibus esse debeas, insinuare, ut valeo, non pigeo."[14] (*Liber Manualis*, 84) sau „Ego autem admoneo te […] ama, time at dilige patrem tuum."[15] (*Liber Manualis*, 88) sau, din nou, „Time et dilige genitorem tuum" (*Liber Manualis*, 220). Într-un singur rând, Duoda dezvăluie consecinţa practică a comportamentului pe care-l propune fiului său: odată însuşite şi respectate aceste linii de conduită, statutul fiului în lume, *in saeculo*, va fi unul apreciat şi, deloc de neglijat în circumstanţele veacului al IX-lea, unul sigur: „scitoque, ex illo tuus in saeculo processit status."[16] (*Liber Manualis*, 88).

Genitrix. Încercând să definească femeia în Evul Mediu, Jacques Le Goff menţiona: „Femeia este un pântece, victima unei fecundităţi sporite care o face să-şi petreacă, înainte de vârsta de patruzeci de ani, jumătate din viaţă în sarcini. […] Supusă îndatoririlor de soţie, obligată la fidelitatea faţă de soţ şi autoritatea lui, ea nu găseşte decât compensaţii limitate în dragostea pentru copii, încredinţaţi cel mai adesea doicilor în copilărie şi decimaţi de îngrozitoarea mortalitate infantilă." (Le Goff 1999, 23). Absenţa copiilor din viaţa Duodei o determină pe aceasta să depăşească această limitare a "compensaţiei" în dragostea pentru copii. Din puţinele referiri cuprinse în manual cu privire la identitatea Duodei, cele care converg la alcătuirea imaginii materne deţin cea mai mare pondere. Autoarea manualului e conştientă că textul rămâne singura legătură fizică, tangibilă, pe care o poate stabili cu copiii ei: „Quod si absens sum corpore, iste praesens libellus tibi ad mentum reducat..."[17] (*Liber Manualis*, 42). Pe tot parcursul textului este evidentă „reţinerea" Duodei de a nu depăşi hotarul formal al cărţilor de învăţături. Dragostea maternă arzătoare străpunge acest înveliş convenţional şi se lasă mărturisită în câteva revărsări textuale emoţionante: „Fili, habebis doctores que te plura et ampliora utilitatis doceant documenta, sed non aequali conditione, *animo ardentis in pectore*, sicut ego genitrix tua, fili primogenite."[18] (*Liber Manualis*, 70)

11. „*Am aflat* aşadar că tatăl tău, Bernard, te-a încredinţat [ca ostatec] în mâinile stăpânului [nostru], regele Carol."
12. „Tu, fiul meu, Wilhelm, ascultă-mi sfatul şi păzeşte povaţa tatălui tău."
13. „Te sfătuiesc şi te îndemn să te rogi statornic şi sârguitor pentru tatăl tău."
14. „Nu şovăi să te învăţ, pe cât îmi stă în putere, cum să te temi, să-l iubeşti şi să-i fii cu credinţă lui Bernard, stăpânul şi tatăl tău."
15. „Aşadar, eu te îndemn să-l iubeşti, să te temi şi să-l preţuieşti pe tatăl tău."
16. „Dă-ţi seama că poziţia ta în lumea asta, depinde de el."
17. „Chiar dacă eu nu sunt prezentă, această cărticică dinaintea ta îţi va readuce în minte...."
18. „Fiul meu, vei avea învăţaţi care să te înveţe lucrări mai multe şi mai bogate în folos însă nici unul ca mine, mama ta, a cărei inimă arde pentru tine, fiule, primul meu născut."

BDD-A28937 © 2018 „Jozsef Attila" Tudomanyi Egyetem Kiado Szeged; Editura Universităţii de Vest din Timişoara
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:58:32 UTC)

sau „ex tuo *desiderio* utrique”[19] (*Liber Manualis*, 50), „*affectu* inserere malui”[20] (*Liber Manualis*, 210) sau „Ex nimii amoris dulcedine et desiderio pulcritudinis tuae…”[21] (*Liber Manualis*, 224).

Foarte puține fragmente expimă explicit sentimentele de dragoste ale Duodei; în finalul cărții a noua, aflăm unul dintre acestea: „Multum a me videtur longior esse. / Cernere volens tuae speciei tenorem.*”*[22] (*Liber Manualis*, 222).

De la început, Duoda distinge între *plurimas* (cele mai multe femei) și ea însăși care nu are parte de această bucurie maternă (*gaudere*): „Cernens plurimas cum suis in saeculo gaudere proles, et me Dhuodanam, o fili Wilhelme, a te elongatam conspiciens procul, ob id quasi anxia et utilitatis desiderio plena”[23] (*Liber Manualis*, 42).

Totodată, proclamă cu fermitate, într-un unic verset din cuprinsul epigramei, că, deși este „nevrednică” – aspect pe care îl menționează frecvent, conform retoricii caracteristice genului literar, – totuși ea este unică într-o singură privință: „ Mis michi similem non habebit unquam.”[24] (*Liber Manualis*, 46) sau „tamen genitrix tua”[25] (*Liber Manualis*) sau „ego Dhuoda genitrix vestra”[26] (*Liber Manualis*, 70).

Persoana Duodei este reconstituită fragmentar, din ceea ce lasă ea însăși să fie văzut în oglindă. De foarte puține ori, i se adresează Duoda fiului ei altfel decât prin *fili* (fiule) sau prin *optime prolis*[27] (*Liber Manualis*, 220) sau prin *nobilis nate* (*Liber Manualis*, 221), oscilând între respectul cuvenit unui tânăr de șaisprezece ani și amintirea duioasă a copilului absent. În cartea a noua, îi spune lui Wilhelm, „nobile puer, adsisto in cunctis”[28] (*Liber Manualis*, 214) iar în cartea a zecea, mai găsim o dată adresarea *iuvenilis puer*[29] (*Liber Manualis*, 220).

Femina. Femeia în Evul Mediu este văzută ca un receptacol al tuturor viciilor: slabă din punct de vedere fizic, incapabilă din punct de vedere intelectual. [30] Este Duoda, așa cum o spune ea însăși, doar o ființă fragilă, supusă, devotată – *fragilis, declinans*? „Et quid, situla fragilis, dicam?”[31] (*Liber Manualis*, 66), mărturisește Duoda; „Dhuoda quanquam in fragili sensu, inter dignas vivens indigne”[32] (*Liber Manualis*) sau „quanquam fragilis ad umbram...”[33] (*Liber Manualis*, 62). Aproape că nu există capitole în care Duoda însăși să nu revină asupra neputințelor ei, fie trupești, fie sufletești: „Ego

19. „datorită dorului de voi amândoi…”
20. „Am ales să inserez, cu afecțiune…”
21. „Datorită dulceții iubirii mele pentru tine și dorului de frumusețea ta…”
22. „Pare foarte departe de mine, tânjind să-ți privesc forma feței”.
23. „Wilhelm, fiul meu, observând că cele mai multe [femei] se bucură [că sunt] cu copiii lor în [această] lume, eu, Duoda, văzându-mă despărțită și departe de tine, pentru acest [motiv] [sunt] nerăbdătoare și plină de dorința de a face ceva folositor [pentru tine].”
24. „Mamă ca mine nu va avea niciodată.”
25. „totuși mama ta…”
26. „Eu, Duoda, mama voastră…”
27. „Nobil vlăstar”.
28. „Nobil copil, în toate îți stau alături.”
29. „Copile nevârstnic…”
30. Cf. Ecaterina Lung, Gheorghe Zbuchea. 2003. *Europa medievală (sec.V-XV)*. Editura Fundației România de Mâine: Bucureşti, p. 110.
31. „Eu, un ulcior gata să se sfarme…”
32. „Eu, Duoda, deși de sex slab, nevrednică trăind printre femei vrednice, sunt totuși mama ta…”
33. „Deși neputincioasă ca o umbră…”

BDD-A28937 © 2018 „Jozsef Attila” Tudomanyi Egyetem Kiado Szeged; Editura Universității de Vest din Timișoara
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:58:32 UTC)

autem Dhuoda tepida et desidiosa fragilisque et declinans semper ad ima…"[34] (*Liber Manualis*, 78). Aproape de finalul manualului, Duoda subliniază iar neputinţele sale, ca şi cum s-ar fi temut că încercarea la care a purces prin scrierea cărţii ar însemna prea mult şi e nevoie să revină la "condiţia" cuvenită: „incerta consisto, incerta ex meritis, incerta vigore, fragilisque labore per undas conquassor."[35] (*Liber Manualis*, 224).

O recurenţă covârşitoare o au intervenţiile în care Duoda se autodiminuează, dar nu trebuie ignorat că autoarea face acest lucru deliberat, formal, în acord cu convenţiile şi retorica epocii: ea este neştiutoare – *ignara*: „Quanquam *ignara*"[36] (*Liber Manualis*, 42), „Multis plura patent, mihi tamen latent, meae quoque similes, obscurato sensu, carent intellectu, si minus dicam, plus ego."[37] (*Liber Manualis*, 46) sau „quasi una ex insipientibus"[38] (*Liber Manualis,* 62). *„*Ego enim genitrix tua, licet vilis secundum parvitatem et capacitatem sensus intelligentiae meae... *"*[39] (*Liber Manualis*, 68) sau, din nou: „…secundum parvitatem sensus intelligentiae mea"[40] (*Liber Manualis*, 182). Ca atare, diminuarea voluntară reprezintă un *topos*, o trăsătură stilistică a scrierilor de gen din perioada medievală.

O altă trăsătură a propriei personalităţi pe care Duoda o accentuează deliberat, recurent este lipsa de importanţă – *indignans, exigua, parvula*: „*licet minima considerans ista*…"[41] (*Liber Manualis*, 66) sau „*in hoc opusculo parvitatis meae*…"[42] (*Liber Manualis*, 74), *„Licet sim indignans, fragilis et exul, / Limo revoluta, trahens ad imma."*[43] (*Liber Manualis*, 44) sau *„ ...quanquam indigna, infelixque atque exigua Dhuoda*?"[44] (*Liber Manualis*, 98). Consecinţele concepţiei teologice asupra femeii, văzută ca păcătoasă prin însăşi natura ei, au marcat viaţa cotidiană a femeilor pe tot parcursul Evului Mediu, şi din unele puncte de vedere, şi mult mai târziu. „*Tanquam parvula*…"[45] (*Liber Manualis*, 182).

Infelix. Nu doar nevrednică şi neînsemnată se autoproclamă Duoda, ci şi nefericită: „Quid dicam de te, filii, quanquam indigna, *infelix*que atque exigua Dhuoda?"[46] (*Liber Manualis*, 98). Nefericirea la care se referă Duoda este provocată, în mare măsură, de separarea de fiii săi; cu toate că, vorbind despre soţul ei, Duoda dovedeşte o absolută loialitate, totuşi, cauza acestei nefericiri poate fi legată şi de relaţia maritală sau, posibil, de precaritatea condiţiei sale fizice. Interesant este că, indiferent de pricina ascunsă a

34. „Dar eu, Dhuoda, delăsătoare, de vlagă lipsită şi fragilă…"
35. „Nesigură sunt, nesigură în privinţa meritelor, nesigură în privinţa puterii, lovită cum sunt în mijlocul valurilor, în firava mea trudă."
36. „Deşi sunt *neştiutoare*…"
37. „Multora le sunt evidente numeroase lucruri, deşi mie îmi sunt ascunse, iar celor asemenea mie le lipseşte înţelegerea şi au o confuză percepţie [a lucrurilor]. Dacă spun că unora le lipseşte ceva, mă refer înainte de orice la mine."
38. „ca una dintre cei simpli la minte…"
39. „Şi eu, mama ta, cu toate că sunt lipsită de valoare (neînsemnată) datorită micimii (slăbiciunii) şi îngustimii înţelegerii mele…"
40.„ Potrivit slăbiciunii înţelegerii mele…"
41. „Neînsemnată aşa cum sunt…"
42. „în acestă cărticică a nevolniciei mele…"
43. „Lipsită de putere, nevrednică şi însingurată / Căzută la pământ, târâtă în adâncuri…"
44. „…nevrednica, nefericita şi neînsemnata [de mine]?"
45. „Neînsemnată, cum sunt…"
46. „Ce să-ţi mai spun despre tine, fiule, eu, Duoda, nevrednica, nefericita şi neînsemnata [de mine]?"

BDD-A28937 © 2018 „Jozsef Attila" Tudomanyi Egyetem Kiado Szeged; Editura Universităţii de Vest din Timişoara
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:58:32 UTC)

nefericirii sale, Duoda dezvăluie faptul că Wilhelm nu este doar fiul mult iubit, ci şi martor al suferinţei sale: „Tibi non latet qualiter, pro infirmitatibus meis assiduis, et pro certis ex causis… sustinui”[47] (*Liber Manualis*, 224).

Din puţinele fragmente care oferă date privitoare la evenimentele dramatice care aveau loc în timpul scrierii manualului, unul se găseşte în cuprinsul epigramei: *„Sunt michi multae anxiarum turmae, / Flagitans pro illum fragili labore.*”[48] (*Liber Manualis*, 46). Rândurile în care Duoda îşi dezvăluie teama şi îngrijorarea sunt reduse şi concise, dar cu atât mai impresionante cu cât autoarea lor pare că se străduieşte să-şi zăgăzuiască sentimentele: „*Licet ex multis sim occupata angustiis…*”[49] (*Liber Manualis*, 50).

Găsim în cartea a IV-a a *Manualului* o aluzie la situaţia incertă în care se afla familia Duodei: soţul ei, Bernard, lupta alături de Carol cel Pleşuv (rege al francilor între anii 840-877 şi împărat al Occidentului între anii 875-877) împotriva fratelui vitreg al acestuia, Pippin (unul dintre cei patru fii ai lui Ludovic cel Cucernic). La vremea scrierii manualului, nu era încă clar care va fi învingătorul şi, ca atare, soarta aliaţilor sau a vasalilor unuia sau a altuia dintre fraţii depindea de victoria sau eşecul lor. Duoda scrie: „Luctamen hodie surgit in multis. Timeo enim ne et in te […] eveniat, fili…”[50] (*Liber Manualis*, 130).

O altă aluzie la situaţia nesigură în care se găsea familia ei la vremea scrierii manualului, este aflată într-un fragment din cartea a opta din care rezultă că Bernard, la momentul respectiv, nu poate dispune de averea sa, după dorinţă: „Ex occupationibus enim multis illi non licet ad tempus.”[51] (*Liber Manualis*, 204).

Auctrix. Domeniile activităţilor intelectuale erau greu accesibile femeilor în Evul Mediu. Interdicţia neo-testamentară privind incapacitatea femeilor de a-i învăţa pe alţii le-a exclus treptat şi de la dreptul de a se instrui ele însele. Dar Duoda este o abatere de la „curent”: aparţinând, cel mai probabil, unei familii nobile, înstărite, ea este în stare să scrie în latină în vremea în care limbile vernaculare existau deja şi ca limbi scrise.

Identitatea auctorială e precizată de însăşi Duoda, chiar de la început când afirmă: „Hoc opusculum *ex nomine meo* scriptum in tuam specie tenus formam legendi dirigo gaudens. Quod si absens sum corpore, iste praesens libellus tibi ad mentum reducat quid erga me, cum legeris, debeas agere.”[52] (*Liber Manualis*, 42). Primul născut, Wilhelm este destinatarul principal al manualului, dar în cele câteva rânduri de mai jos, Duoda îl *numeşte* şi pe mezin, al cărui nume nici nu îi era cunoscut încă : „*...fratremque tuum parvulum, cuius modo inscia sum nominis, cum baptismatis in Christo acceperit gratiam, insinuare, nutrire, amare, ac de bono in melius provocare ne pigeas.”*[53] (*Liber Manualis*, 70).

Un alt lucru care reiese din text este că Duoda speră ca *Manualul* să aibă şi alţi cititori decât Wilhelm şi Bernard aşa cum o dovedesc următoarele două fragmente:

47. „Nu-ţi este ascuns cât de mult am suferit, datorită deselor mele neputinţe şi datorită altor pricini…”
48. „Sunt multe motive de îngrijorare pentru mine / În vreme ce lupt pentru el cu nevolnicele mele puteri.”
49. „Deşi sunt copleşită de numeroase temeri…”
50. „Astăzi, vrajba se iscă în multe şi mă tem ca nu cumva să ţi se întâmple şi ţie…”
51. „Acum nu îi este îngăduit (tatălui tău)… datorită multelor obligaţii.”
52. „Îţi trimit această mică lucrare, *scrisă în numele meu*, ca o oglindă, pentru a o citi în vederea *formării* tale. Chiar dacă eu nu sunt prezentă, această cărticică dinaintea ta îţi va readuce în minte, când o vei citi, ceea ce trebuie să faci de dragul meu.”
53. „Şi când fratele tău cel mic, al cărui nume încă nu îl ştiu, va fi primit harul botezului întru Hristos, să nu-ţi fie greu să-l înveţi, să-l încurajezi şi să-l iubeşti…”

BDD-A28937 © 2018 „Jozsef Attila” Tudomanyi Egyetem Kiado Szeged; Editura Universităţii de Vest din Timişoara
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:58:32 UTC)

„Sed et istum Manualem quem legis, qui legerit umquam, verba subtus secuntur meditetur ipse, et me, iam quasi intus reclusam, Deo commendet solvendam.”[54] (*Liber Manualis*, 228) şi „*Ne hine pertranseat quis, usque dum legat.*”[55] (*Liber Manualis*, 230) sau „*necnon etiam et illos ad quos hunc libellum ad relegendum ostenderis…*”[56] (*Liber Manualis*, 58).

Destule sunt pasajele în care Duoda îşi precizează deschis şi ferm proprietatea auctorială; am putea spune că, privată fiind de „dreptul” matern, „marital” etc., singurul lucru care rămâne doar în puterea ei este afirmarea şi declararea suveranităţii auctoriale: „Licet sint tibi multa adcrescentium librorum volumina, hoc opusculum *meum* tibi placeat frequenter legere.”[57] (*Liber Manualis*, 48) sau „atque hunc codicellum Manualis *a me* comprehensum”[58] (*Liber Manualis*, 70) sau „Dicta conscripta a me tibi directa”[59] (*Liber Manualis*, 220). Dorinţa explicită a autoarei de a-şi afirma prezenţa, de a face cititorul conştient de abilităţile compoziţionale personale, de a crea ceva unic, cu alte cuvinte, intenţia de a-şi semna lucrarea conduc la ideea că funcţia auctorială reprezenta un aspect important pentru autoarea cărţii.

Ortatrix. Identitatea formatoare este impusă de autoarea însăşi: manualul a fost întocmit urmărind trei aspecte, dintre care unul este *norma ex me*[60] (*Liber Manualis*, 40) sau „*Invenies in eo (manuale) quidquid in brevi cognoscere malis…*”[61] (*Liber Manualis*, 48), *Ortor te et admonea…*”[62] (*Liber Manualis*, 92) sau *Ego enim ortatrix tua, Dhuoda…*[63] (*Liber Manualis*, 148) sau *prout valui ordinatrix tibi astiti in cunctis.*[64] (*Liber Manualis*, 190).

Intenţionând să fie o *oglindă* pentru Wilhelm, *Liber Manualis* este pentru Duoda, un mijloc de a se salva de uitare – de uitarea din partea fiului, Wilhelm, de uitarea din partea copilului aproape neştiut, Bernard, şi, nu în ultimul rând, de uitarea de Sine. Nicăieri, în cuprinsul Manualului, nu se oglindeşte mai bine *chipul* Duodei, ca în versurile epigramei aflate la începutul cărţii:

> Doamne, preaînalte Creator al luminii şi Ziditor
> al stelelor şi al cerului, Împărate sfânt, făr’de început şi făr’ de sfârşit,
> Hai, Îndurătorule, desăvârşeşte ceea ce eu am început.
> Deşi sunt neştiutoare, îţi cer înţelepciune,
> Urmărind cele plăcute Ţie, să fiu în stare
> Să urmez, acum şi mai departe, calea cea dreaptă.
> Oricâte se află în lume, Tu, Întreit şi Unic
> Îi răsplăteşti pe ai tăi de-a lungul veacurilor

54. „Cât despre cel care va citi, cândva, acest manual pe care îl citeşti şi tu, să se gândească la cuvintele ce urmează mai jos şi să-l roage pe Dumnezeu să mă ierte, ca şi cum aş fi deja închisă înăuntrul (mormântului).”
55. „Să nu treacă cineva pe aici fără să citească.”
56. „şi, în plus, [apelez] la aceia cărora tu le-ai putea arăta această cărticică spre studiere…”
57. „Cu toate că ai putea avea un număr din ce în ce mai mare de cărţi, s-ar putea să-ţi placă să citeşti adesea această cărticică *a mea*.”
58. „Acest manual pe care l-am scris…”
59. „Cuvintele [ce au fost] scrise, trimise ţie *de către mine*.”
60. „Regula [este] de la mine.”
61. „Vei găsi în această carte, pe scurt, orice vei vrea să cunoşti…”
62. „Te sfătuiesc şi te îndemn…”
63. „Ca sfătuitoare a ta, eu, Duoda…”
64. „Pe cât am fost în stare, te-am ajutat în toate, ca orânduitoare…”

BDD-A28937 © 2018 „Jozsef Attila” Tudomanyi Egyetem Kiado Szeged; Editura Universităţii de Vest din Timişoara
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:58:32 UTC)

Dăruieşti doar demnităţi celor vrednici
şi cinstire celor ce Te slujesc.
Atât cât sunt în stare, în genunchi,
Îţi aduc depline mulţumiri, Ziditorule.
Dă-mi ajutor, te rog fierbinte
La cer de mă ridică, la dreapta Ta.
În acel loc – am crezământ – cei ce cred în Tine
Îşi pot afla odihna în Împărăţia fără de sfârşit.
Lipsită de putere, nevrednică şi însingurată
Căzută la pământ, târâtă în adâncuri,
Este totuşi o prietenă care mă însoţeşte
Şi nu şovăie să-i despovăreze de păcat pe cei ce cred în Tine.
Centru ce ţine bolta cerească
Marea şi ogorul le cuprinzi în palmă
Ţie pe fiul meu, Wilhelm, ţi-l încredinţez
Ca să-l îndemni să fie prosper în toate.
Ore şi clipe să se grăbească mereu
Să te iubească pe Tine, Creatorule, înainte de toate.
Fiilor Tăi să le păşească alături demn
Cu pas fericit şi iute spre culmi.
Înspre Tine gândurile să-i fie treze mereu
Veghind; să trăiască mereu în fericire.
Lezat dacă este, să nu cadă pradă mâniei niciodată
Şi nici despărţit de cei ce cred în Tine, să nu rătăcească.
În veselie să se bucure de un drum fericit
Să tindă spre culmi, strălucind cu virtute.
Obţină de la Tine cele potrivite mereu
Tu care dăruieşti fără răsplată, dă-i lui
Virtute ca să ştie să se încreadă în Tine, să Te iubească
Şi pe Tine, Sfinte, să Te cinstească cu îndoită recunoştinţă.
Vină asupra lui harul Tău neţărmurit
Iar în trup şi în suflet, pacea şi împăcarea.
În această lume să prospere împreună cu vlăstarele lui
În aşa fel păstrându-le pe acestea ca să nu le piardă pe celelalte.
La răstimpuri să recitească acest volum, iar citindu-l
Cuvintele sfinţilor să se întipărească în mintea lui.
Hai, aibă din partea Ta plăcută înţelegere
Cum, când şi cui să-i facă osteneala mai uşoară.
Etern să urmărească cele patru virtuţi,
În stare fiind să dobândească mai multe.
Liniştit şi mărinimos, devotat şi brav
Niciodată să nu renunţe la cumpătare.
Mamă ca mine nu va avea niciodată
Deşi sunt nevrednică,
Ore întregi şi clipe, mereu,
Te rog cu devotament: ai milă de el.
Sunt multe motive de îngrijorare pentru mine
În vreme ce lupt pentru el cu nevolnicele mele puteri.
Aceluia care dăruieşte toate bunurile

BDD-A28937 © 2018 „Jozsef Attila” Tudomanyi Egyetem Kiado Szeged; Editura Universității de Vest din Timișoara
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:58:32 UTC)

Îl încredinţez pe el care pentru toate recunoştinţă poartă.
La necaz, ţara şi regatul dacă se află,
Tu singur statornic rămâi.
Urmăresc cei vrednici ţeluri drepte sau nu,
De vrerea Ta, atârnă totul.
Ţie îţi este Împărăţia şi a Ta este puterea
Al Tău este belşugul pământului în lumea întreagă,
Efemere sau nu, toate îţi sunt supuse doar Ţie.
Tu Cel care domneşti de-a pururea, ai milă de vlăstarele mele!
Mă rog Ţie ca fiii mei, în lumea asta născuţi
Să trăiască şi să Te iubească mereu.
Lămurire de vrei să afli, cititorule,
Urmăreşte începutul potrivit al versurilor.
Estimp, cât de grabnic, vei fi în stare
Să cunoşti cu mintea ceea ce am scris.
Grabnic, eu, mamă a celor doi băieţi,
Îţi cer ca tu să-l implori pe bunul Ziditor
El să-l înalţe pe culmi pe tatăl acestor vlăstare
Şi să mă alături lor în Împărăţia lui Dumnezeu.

Referințe bibliografice

Barthes, Roland. 1989. *Death of an Author. Modern Literary Theory: A Reader*. Eds. Philip Rice and Patricia Waugh. London: Edward Arnold, 114–18.

Berry, Craig A. 2005. *What Silence Desires: Female Inheritance and the Romance of Property in the Roman de Silence.* Translating Desire in Medieval and Early Modern Literature. Eds. Craig A. Berry and Heather Richardson Hayton. Tempe, Arizona: Arizona Board of Regents.

Butler, Judith. 1990. *Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity*. New York: Routledge.

Cherewatuk, Karen. 1988–91. *Speculum Matris: Duoda's Manual. Florilegium 10*: 49–63.

Clark, Robert L.A. 2002. *Queering Gender and Naturalizing Class in the Roman de Silence*. Arthuriana 12.1, 50–63.

Claussen, M. A. 1996. Fathers of Power and Mothers of Authority: Dhuoda and the Liber manualis. French Historical Studies 19.3, 285–309.

Cornuälle, Heldris de. 1999. *Silence: A Thirteenth-Century French Romance*. Trans and Ed. Sarah Roche–Mahdi. East Lansing: Michigan State UP.

Dhuoda. 1991. *Handbook for William: A Carolingian Woman's Counsel for Her Son*. Trans. Carol Washington, D. C.: The Catholic University of America Press.

—— 1887. *Le Manuel de Dhuoda*. Trans and Ed. Edouard Bondurand. Paris: Picard.

Duby, Georges. 1992. *Evul Mediu masculin – Despre dragoste și alte eseuri*. Traducere de Constanța și Stelian Oancea, Editura Meridiane: București.

Keene, Katie. 2004. *,Cherchez Eufeme': The Evil Queen in Le Roman de Silence*. Arthuriana 14.3, 3–22.

Kinoshita, Sharon. 1995. *Heldris de Cornuälle's Roman de Silence and the Feudal Politics of Lineage*. PMLA 110.3, 397–409.

Labbie, Erin F. 1997. *The Specular Image of the Gender–Neutral Name: Naming Silence in Le Roman de Silence*. Arthuriana 7.2, 63–76.

Goff, J. Le (coordonator). 1999. *Omul Medieval*. Traducere de Ingrid Ilinca și Dragoș Cojocaru. Postfață de Alexandru-Florin Platon. Polirom.

BDD-A28937 © 2018 „Jozsef Attila" Tudomanyi Egyetem Kiado Szeged; Editura Universității de Vest din Timișoara
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:58:32 UTC)